

DOKTORER OCH LEKTORER

Av docent KRISTER HANELL, Lund

HÖGRE akademiska studier skilja sig som bekant principiellt sett högst väsentligt från de lägre, de som föra fram till fil. kand.- och ämbetsexamen. För ämbetsexamen fordras inhämtandet av ett visst kvantum kunskaper. Studenten lär sig sin kurs, och här kan man med fördel diskutera studieplaner och studieordningar. För de högre studierna låter sig detta icke göra. Kunskapsinhämtandet fortgår naturligtvis i vidgad form och på bredare basis än förut, men ställes nu i en ständig växelverkan med ett inträngande i stoffet, ett självständigt analyserande av dess struktur, inte bara ett anammande av andras analyser, inhämtade efter den modernaste läroboken i ämnet. För arten och gången av dessa studier kan man inte ställa upp normer. Här måste de individuella olikheterna göra sig gällande, och hur studierna i varje särskilt fall böra läggas, är en — naturligtvis mycket viktig — fråga, som regleras bäst genom den personliga kontakten mellan student och professor eller för att använda examensstadgans ord, samråd med examinator.

Vad det gäller är att skaffa sig insikter i och förståelse för ett ämnes, en vetenskaps problematik och metodik, och för att få detta är djupgående kunnande i ämnets materia oundgängligen nödvändigt. Man kommer t. ex. aldrig problematiken i ett språk in på livet utan att lära sig själva språket, och man förstår aldrig ett historiskt problem, ens ett perifert detaljproblem utan att känna till händelseförloppet i stort.

Dessa högre studier ha i vårt land enligt den nuvarande examensstadgan sin formella dokumentation i licentiatexamen, doktorsavhandlingen och disputationen, tre led i en organiskt sammanhängande helhet. Licentiatexamen med högre betyg innebär, att vederbörande inför examinator visar, att han behärskar så mycket av sitt ämnes materia att han förstår dess problematik

och metodik. Doktorsavhandlingen syftar längre. Den är en tillämpning på den metodiska säkerhet i problembehandling som licentiatstudierna ge, använd på ett i förhållande till licentiatavhandlingen utvidgat eller nytt stoff och offentligen framlagd i ett eget bidrag till den vetenskapliga forskningen. I disputationen slutligen har författaren att ådagalägga, att han behärskar sitt problem icke endast från sina egna utgångspunkter utan så att han kan ta ställning till detsamma från de förändrade utgångspunkter, som företrädas av opponenterna.

Vad dessa högre studiers ändamål och värde beträffar, så är det eller borde det vara klart för var och en, vilket värde de ha för forskningen själv. Skall vetenskapen överhuvud föras framåt, och det äro väl alla ense om att den bör, så måste det högre universitetsstudier till. Och — en viktig sak — ju fler de äro som arbeta desto bättre för forskningen. Det är visserligen sant, att de verkligt stora forskarbegåvningarna, de som bana nya vägar och utvidga forskningens domäner, äro nog så sällsynta. Det är emellertid ett stort fel att tro, att det bara är dessa snillen, som föra vetenskapen vidare från generation till generation. Detta förmå de helt enkelt inte, och för att en ny väg inom vetenskapen skall bli gångbar, så räcker det inte med att en genial forskare anger riktningen, det fordras många krafters förenade arbete, innan man kan gå vidare till nästa etapp. Jag tillåter mig att framhäva detta därför att det nyligen har påståtts, att det skrives för många doktorsavhandlingar i vårt land. Om antalet doktorsavhandlingar skulle sjunka, vore därmed ingen olycka skedd, menar en författare i Tidning för Sveriges läroverk av den 18 sept. 1938 och gör gällande, att vi skulle kunna tåla en viss decimering av dessa utan allvarigare risker för vårt lands kulturnivå. Det blir i varje fall närmast universitetens uppgift att se till, att vetenskapen får »sitt».

Näväl, låt vara, att ett lands allmänna kulturnivå inte står i ett omedelbart och påtagligt sammanhang med antalet författade doktorsavhandlingar på så sätt, att ett ökat antal avhandlingar skulle märkbart öka kulturnivån inom landet, så tror jag nog var och en inser, att det skulle vara en ganska betydande brist i kulturnivån om avhandlingsförfattandet upphörde. Så mycket är i varje fall säkert, att den vetenskapliga forskningens nivå inom landet skulle sjunka, om antalet avhandlingar ginge tillbaka. Inom en forskning som går framåt, framkomma ständigt nya pro-

blem, nya synpunkter, som kasta ljus även över förut kända marker. Ett inskränkande av deras antal, som arbeta med, betyder eo ipso ett inskränkande av forskningen själv. I Sverige står forskningen på en mycket hög nivå, uppnådd genom lysande insatser från våra äldre samtida och den generation som gick närmast före dem. Detta är ett arv som förpliktar och som inte får äventyras. Det är universitetens uppgift, säger man, att se till, att arvet inte förspilles, att vetenskapen får sitt. Ja, helt visst, och det är en uppgift som universiteten vårda bland annat därigenom att de föra fram sina lärjungar till doktorsgraden. Ty, även om man betraktar universiteten som tjänande forskningen allena, så kunna de inte fullgöra denna sin tjänst, om de inte föra fram sina lärjungar, och ju fler doktorsavhandlingar, desto fler verkligt goda avhandlingar och desto bättre för forskningen. Dåliga avhandlingar förekomma nämligen praktiskt taget inte. Universiteten ha ingen anledning att släppa fram sådana, göra det inte heller. Ett i detta sammanhang ofta hört argument är följande. »Detta är ingenting annat än en materialsamling, som inte för forskningen framåt. Sådana avhandlingar kunna vi undvara.» Resonemanget är fullkomligt felaktigt. En materialsamling, som lägger fram ett inom sitt område fullständigt material väl disponerat, för alltid forskningen framåt, även om den som gör arbetet, inte själv ser alla de slutsatser, som hans material berättigar till. Men han gör det lättare för andra att komma vidare, han bygger ett kända mycket betydelsefullt avsnitt av forskningens väg.

Doktorsavhandlingarna ha för övrigt ett annat värde, som det inte skadar att peka på. Varje doktorand lämnar omkring 300 exemplar av sin avhandling till sitt universitets bibliotek, som i sin tur skickar ut dem till utländska universitet och vetenskapliga institut i och för byte mot deras avhandlingar. Doktorsavhandlingarna tillföra på det sättet vårt land en mycket betydande del av dess vetenskapliga arbetsapparat.

De högre universitetsstudiernas värde kan emellertid inte begränsas till forskningen själv och den forskande individen. Här i vårt land har det av ålder varit så, att högre universitetsstudier, utmynnande i vetenskapligt arbete och dokumenterade genom en doktorsdisputation, ansetts ha haft stort värde även för undervisningen vid våra läroverk. Man har inte enbart helt platoniskt ansett det, man har också dragit de praktiska konsekvenserna av denna uppskattning. Vissa läraretjänster, lektoraten, ha reserve-

rats för doktorer, varvid de högre kompetensfordringarna också medfört högre löneförmåner.

Lektoratsinstitutionen är gammal i Sverige, lika gammal som gymnasieinstitutionen själv, och den har från allra första början inneburit ett betonande av sammanhanget mellan vetenskaplig forskning och elementär undervisning, ett sammanhang, som alla läroverksreformer hava bevarat ända in till denna dag, där ännu, även om det inte verbaliter utsäges, lektorn är i en person vetenskapsidkare och lärare, som därigenom att han förvärvat universitetens högsta lärdomsgrad, förbinder akademien och skolan, forskningen och undervisningen.

Denna institution har på sistone utsatts för ett häftigt angrepp av första kammarens förste vice talman i dennes motion om en utredning angående en enhetlig lärarexamen, motiverad med doktorsavhandlingens av motionären hävdade värdelöshet från skolans och undervisningens synpunkt. Frågan om en inskränkning av lektorskompetensen föll visserligen denna gång i riksdagen men det betyder inte att den avföres från diskussionen, låt vara att statsmakterna för närvarande inte torde omhulda den. Den har tagits upp i pressen, där det sista mig bekanta inlägget är det förut citerade i Tidning för Sveriges läroverk.

Då angreppet gäller avhandlingen bli de första frågorna: Har alltså *doktorsavhandlingen* något värde för den blivande lektorns undervisning? Och innebär det ett värde för skolan att ha lektorer som uppfylla denna kompetensfordran? På båda dessa frågor måste jag svara ett obetingat Ja. Jag anknyter då först till vad jag förut anfört om doktorsavhandlingen som en tillämpning på den vetenskapliga metodik och problematik som licentiatexamen ger. Jag är ingalunda den som underskattar licentiatexamens vikt och betydelse, långt därifrån, men sin rätta avrundning får den i licentiatstudierna förvärvade förtrogenheten med forskningen ändå först i tillämpningen, där författaren just därigenom att avhandlingen framlägges till offentlig granskning tvingas till den prövning av sina egna premisser och sina egna slutledningar som är nödvändig för en rätt vetenskap. Doktorsavhandlingen är alltså ett led i och den konsekventa avslutningen på de högre universitetsstudierna, som därest de icke föra fram till detta mål, förbli ofullbordat arbete, om än ett gott sådant.

Herr Olof Olsson har också insett detta sammanhang och vänder sig därför mot själva det vetenskapliga arbetet, »den teore-

tiska förberedelsetiden» för att citera motionen. Det är den som skall vara så värdelös. Jag erkänner att tanken är mig obegriplig och att jag finner den stridande mot både mina egna och andras erfarenheter. Det framföres ofta som argument (dock icke av herr Olof Olsson, det vill jag kraftigt understryka), att det finnes så många adjunkter som utan denna vetenskapliga skolning äro ypperliga undervisare, medan man å andra sidan otvivelaktigt kan peka på personer, som stå på höjden av sin vetenskap men trots detta visat sig oanvändbara som lärare. Påståendet är naturligtvis i och för sig alldeles riktigt, men vad visar det? Jo den gamla sanningen, att konsten att undervisa är en konst för sig, som måste läras praktiskt såväl som teoretiskt och ingalunda får anses såsom någon biprodukt av lärdomen. Lärarekallet kräver sitt särskilda studium liksom andra grenar av mänsklig verksamhet, och här som annorstädes spela de naturliga anlagen och den goda viljan en dominerande roll. Vill man därför få en rättvis bild av de vetenskapliga studiernas värde för en lärare i hans kall, så går det inte att jämföra en pedagogisk talang utan vetenskaplig skolning med en lärd som saknar pedagogisk förmåga, utan man måste i enlighet med reglerna för all experimentell metod jämföra personer som med hänsyn till sin pedagogiska förmåga stå lika. Jag tror nu inte heller, att jag begår någon större orättvisa mot vår utmärkta svenska läroverkslärarkår, om jag påstår, att enstaka lysande eller avskräckande undantag till trots den svenska läroverkslärarkåren i stort är ganska jämn med hänsyn till sina pedagogiska förutsättningar. Under sådana förhållanden är det klart, att den har den större möjligheten att bli en god lärare som har de djupare och mer omfattande insikterna. Har en lärare själv bedrivit vetenskaplig forskning, kan han också bättre bedöma hur skolundervisningen bör läggas för att ge en säker grund för vidare studier. Det är nämligen så, att med vetenskapens fortgående utveckling måste också elementarundervisningen undergå ständiga modifikationer, och gymnasiets läroplan kan och får inte tryckas ner till en nivå, där den förblir obunden av sagda utveckling. Läroböckerna måste alltså esomoftast ändras för att följa forskningen i spåren. Och författandet av dessa läroböcker lyckas helt säkert bäst för den som både är pedagog och vetenskapsman. Men även för att kunna bland förefintliga läroböcker välja den bästa, fordras att vara väl förtrogen med den aktuella, levande forskningen. Man kan tänka sig in i, vad det skulle inne-

bära, om eleverna i en skola skulle nödgas lära sig uppgifter och åsikter, som utdömts av forskningen. Man bör vidare betänka, vad det faktiskt innebär, att det vid en skola finns lärare, som kunna se större sammanhang, skilja på huvudsak och bisak och som då och då så att säga lyfta upp undervisningen på ett högre plan, låta eleverna se ut över skolkurserna, ut över lärandet och låta dem ana något av en forskning som de kanske inte förstå. Vi ha nog alla sådana erfarenheter från vår egen skoltid, och säkerligen önskar ingen att kommande generationer skola gå miste om dem. Betänker man detta, så inser man säkert också, att pedagogisk rutin inte betyder allt, att det är en vinning för våra gymnasier att ha en grupp lärare, som av egen självständig erfarenhet veta vad forskning är. Jag går till och med så långt att jag påstår, att man kan få erfarenheter av nyss antydd art även av lärare som inte stå i allra första planet då det gäller undervisandets teknik.

Man har också dragit fram följande argument. Låt vara att vetenskap och avhandlingar kunna vara värdefulla. Tendensen är i alla fall den, att de högre universitetsstudierna i allmänhet, enkannerligen doktorsavhandlingen leda ut på exotiska marker, i och för sig intressanta och värda att undersökas men utan egentligt samband med den blivande lärarens arbetsdomän. Detta är väl ändå att inte se skogen för bara träen. Om ämnet för vetenskapliga studier och avhandling ligger inom skolkursens relativt begränsade ram eller ej, är av mindre vikt. Vad det kommer an på för den blivande läraren är inte, att han genom avhandlingsarbetet blir specialist på något detaljområde utan att han lär sig skilja på huvudsak och bisak, övar sin kritiska blick och tvingas till självkritik. Det framhölls i det föregående, att man inte kan bemästra detaljen utan att först känna till helheten, men det leder också en väg tillbaka från detaljen till helheten. Den som ägnar sig åt att tränga in i en portugisisk dialekts fonetiska och syntaktiska struktur får därigenom en bättre insikt i och ett finare gehör för de romanska språkens byggnad i allmänhet, även franskans, och den som forskar i Siebenbürgens 1600-talshistoria ser här samma krafter verka, som ständigt dirigerar historiens gång, och lär sig förstå dem bättre även i andra tidsepoker och andra geografiska miljöer. (Nu är exemplet om Siebenbürgen, hämtat från motionen, alldeles ovanligt illa valt, eftersom sagda land ligger just där två av 1600-talets väldigaste krafter mötas, Turkiet

och Habsburg.) Det faller emellertid av sig självt, att sammanhanget mellan vetenskapligt studieområde och undervisningsämne inte får avbrytas, om det vetenskapliga arbetet skall bli värdefullt för skolan. Man kan inte kombinera vad som helst, men nog tror jag man kan kombinera mera än vad som nu är möjligt inom författningens ram.

Frågan har tagits upp av Universitetsberedningen, som ansåg det önskvärt, att licentiatexamen i ytterligare ett eller annat akademiskt examensämne, som ej kan anses motsvara skolämne men omfattar någon del av ett skolämne eller ett mycket närbesläktat ämne, kunde på vissa villkor tillerkännas likvärdighet med licentiatexamen i skolämnet i fråga. Som exempel på sådana examensämnen nämner Universitetsberedningen klassisk fornkunskap och antikens historia samt växtbiologi. Man kan säkerligen nämna även andra, låt vara att sammanhanget i dessa båda fall är alldeles särskilt påtagligt. Den nödvändiga garantien för att tillfredsställande kunskaper i elementa finnas, erbjuder intet oöverstigligt hinder. En lektor skall ju inte bara ha avlagt licentiatexamen och disputerat, han skall vara filosofie magister också.

Har jag hitintills uppehållit mig vid de linjer som föra från forskningen till undervisningen, skall jag till slut också dröja ett ögonblick vid de linjer som föra från undervisningen till forskningen, skolornas och lektorsinstitutionens betydelse för universitetet, trots att det är den sidan av problemet som starkast betonades i våras. Universitetet behöva lektorsinstitutionen, de behöva nämligen en kår av vetenskapligt utbildade krafter, dels för rekryteringen av sina ordinarie lärare, dels också därför att de ständigt behöva ett större antal lärarekrafter än antalet professorer. Docenterna äro inte till endast för att göra sig professorskompetenta, de ha också en viktig uppgift att fylla inom universitetsundervisningen, både den lägre och den högre.

Ställningen som docent är emellertid ingenting fast och förblivande. Stipendietiden är begränsad till högst sju år och professorer tillsättas genomsnittligt vart tjugofemte år. Professorer kunna alltså endast relativt få docenter bli, och då en filosofie doktor av intresse för sin vetenskap stannar vid universitetet några år som docent, ter sig framtiden som lektor i de flesta fall som självklar. Möjligheten att bli lektor är i varje fall för flertalet en nödvändig förutsättning för att en person skall våga sig på att bli docent, ja att överhuvud taget ägna sig åt vetenskaplig forsk-

ning. Funnes inte denna möjlighet, skulle svårigheten för våra universitet att erhålla kompetenta lärarkrafter i tillräckligt antal snart nog visa sig; det är nämligen tyvärr så, att för att kunna leva för filosofien måste man också kunna leva av filosofien. Ett närliggande exempel ger den juridiska fakulteten. Här finnes ingen möjlighet att räkna sig högre vetenskaplig utbildning till godo utanför universiteten; följaktligen råder brist på juridiska vetenskapsmän. Vi kunna också se på förhållandena i våra grannländer. I Danmark klagas på många håll bittert över bristen på unga vetenskapsmän, trots de stora fonder som stå till den danska vetenskapens förfogande. Man vågar helt enkelt inte ta risken att ägna en rad dyrbara år åt vetenskapligt arbete, därför att man inte har möjlighet att tillgodogöra sig sin högre utbildning annat än som professor. Tanken på att införa någonting i stil med den svenska lektorsinstitutionen är inte heller okänd i Danmark.

De förhållanden, som för närvarande råda här i landet, ha åstadkommit ett rent personligt samband mellan universitetslärare och gymnasier, som belysts i den förut ofta citerade motionen med en rad högst intressanta siffror. I det närmaste var fjärde lektor är f. d. docent, vilket betyder att det i medeltal vid varje skola finnes en eller två f. d. docenter, 52 lektorer hade den 1 januari 1937 varit t. f. professorer, och samma datum voro 14 av våra ordinarie professorer f. d. lektorer. Motionären finner, att dessa siffror väcka betänksamhet. Är då verkligen detta utbyte mellan universitet och gymnasium en företeelse som bör försvinna? Är det inte snarare så, att vi i detta utbyte ha att se en av huvudorsakerna till den rangställning som lektorskåren och med den gymnasierna själva intaga inom det svenska kulturlivet överhuvud, sådant det dess bättre ännu florerar landet runt?

Härmed är naturligtvis ingalunda sagt, att möjligheten för utomordentligt väl förtjänta adjunkter med endast filosofie licentiatexamen att bli lektorer bör undanrödjas. Sådana gränsfall ha funnits och finnas alltjämt. De äro emellertid att betrakta som gränsfall och för dylika bör man inte stifta regler. Bättre vore att ge adjunkter som vilja bedriva vetenskapliga studier möjlighet att få tjänstledighet för detta ändamål.

Själva principen, att för högre läraretjänster vederbörligen dokumenterade vetenskapliga studier skola vara en nödvändig kompetensfordran, måste bibehållas. Att avskaffa lektorsinstitutionen skulle innebära att standarden vid våra gymnasier sänktes, att

Doktorer och lektorer

rekryteringen av universitetens lärare skulle försvåras och att den höga nivå som den vetenskapliga forskningen i Sverige nått upp till, icke skulle kunna upprätthållas. Att möjliggöra vetenskapligt arbete även för andra än sådana som kunna lita till egna ekonomiska resurser är ett livsintresse för skolan, för universitetet och för forskningen i landet, och ett värde av inte enbart nationell utan också i djupaste mening demokratisk art. Betydelsen av den institution, på vilken allt detta vilar, är så påtaglig, att vårt land inte har råd att sätta den på indragningsstat, om det överhuvud taget vill hävda sig.